

שיור אמה על אמה בלתי מסויידיים זכר לחורבן

הרב יוני דון-יחייא

הארות ושאלות יתקבלו בברכה. 054-6702319 yonidon11@gmail.com

א.	חובת הדר והשוכר	ד.	באיזו שכבה יש לשייר את
	1. חיוב הקבלן		האמה?
	2. חיוב השוכר	ה.	מקום השיור
ב.	בית שסוייד באיסור	ו.	הסתרת האמה
ג.	שיטות סיוד שונות	ז.	זמן השיור
	1. עירוב חול בסיד וצבע שאינו	ח.	ציור קיר
לבן	2. צבע שאינו מכיל סיד	ט.	סיכום

לאחר שחרב בית המקדש השני, תיקנו חכמים כמה דברים כדי שנזכור את חורבנו כמו שנאמר בפסוק "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני". אחת התקנות היא שלא להשלים את סיוד הבית, ולשייר אמה שאינה מסויידת. במאמר זה נדון בתוקפו של דין זה ובשאלות נוספות הנוגעות לקיומו של הדין. כידוע, רבים אינם מקיימים תקנה זו, ומקובל לומר שהפוסקים מלמדים זכות עליהם. במאמר זה ננסה להראות שבמקרים רבים הפטור הוא מעיקר הדין, ובמעט מקרים יש חיוב ואין להקל.

שלוש ברייתות עוסקות בדין זה, ומובאות בגמרא בבא בתרא ס, ב (בסוגריים ע"פ פירושו של הרשב"ם):

(א) אין מסיידין, ואין מכיירין (צורות בסיד; ויש מפרשים סיוד לבן ביותר) ואין מפייחין (צורות של מיני צבעונים) בזמן הזה. לקח חצר מסוידת מכירת מפויחת - הרי זו בחזקתה; נפלה - אינו חוזר ובונה אותה.

(ב) לא יסוד אדם את ביתו בסיד, ואם עירב בו חול או תבן - מותר (שמכהה לבנונו). רבי יהודה אומר: עירב בו חול הרי זה

טרכסיד (בנין חזק וטוב, ואף על פי שמשחיר קצת) ואסור, תבן - מותר.

(ג) כשחרב הבית בשניה רבו פרושין בישראל... נטפל להן ר' יהושע אמר להן... כך אמרו חכמים: סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בו דבר מועט. וכמה? אמר רב יוסף: אמה על אמה. אמר רב חסדא: כנגד הפתח.

הרמב"ם פסק הלכה זו בהל' תעניות ה', יב; ובשו"ע הוא באו"ח סי' תקס.

א. חובת הדר והשוכר

1. חיוב הקבלן

באגרות-משה (או"ח ח"ג סי' פו) מדייק מהמילה "ביתו" שבברייתות ב-ג שהחיוב חל דווקא על בית שדר בו, כמו בחיוב מזוזה הנלמד מהכתוב "ביתך". הג"ר אביגדר נבנצל שליט"א (ירושלים-במועדיה – בין המיצרים עמ' רלה) כתב שזוהי חובתו של הגר בבית, שישים עיניו ויזכור את החורבן, אך לא של הקבלן שבנה את הבית.¹

לדברי הגר"מ פיינשטיין באג"מ שם, לא רק שהקבלן פטור, אלא אם כבר סייד לא חייב הקונה לקלוף, כיון שהדירה נותרת בחזקתה (כבב"יתא א). אמנם יש לחלק בין סוגי הקבלנות - אם בשעת הסיוד כבר שייך הבית לקונה, הרי שהקבלן הוא פועל שלו, וחייב לשייר אמה. משא"כ אם הקונה זוכה בדירה רק בגמר כל עבודות הבנין - הקבלן פטור משום שהוא אינו גר בדירה; והקונה נפטר מכיון שהבית כבר סוייד.²

מכל מקום אם הקונה חוזר ומסייד את הדירה, עליו לשייר אמה, ודינו כאמור בבב"יתא א: "נפלה - אינו חוזר ובונה".³

לאור דברי האג"מ נראה שגם אדם שאינו קבלן, המוכר או משכיר את ביתו, ולאחר שעזב את ביתו הוא מסיידו בשביל שיקפצו עליו קונים ושוכרים וכיו"ב - פטור מלשייר אמה. הוא הדין בשוכר שמסייד את הדירה קודם שמחזירה למשכיר, וכבר עבר דירה למקום אחר, אין הוא צריך לשייר אמה. לכאורה, גם אם כבר עבר שוכר אחר לגור בדירה, או שהיא הוחזרה לידי בעליה, השוכר שעוזב פטור מלשייר אמה משום שחיובו הוא כלפי הבעלים, שכאמור, פטור כשאינו דר שם.

¹ וכן כתב לי הרב אליהו שלזינגר שליט"א, רב שכונת גילה, שהרי המטרה היא שיזכור מה שאירע.
² כך פירשו בדעת האג"מ הרב יואל שוורץ שליט"א (אבלות-החורבן עמ' 73), הרב אליעזר מלמד שליט"א (פניני הלכה א 233) והרב שלמה זלמן גרוסמן שליט"א (יקובץ על ידי חיי"ג).
³ וכעין דברי הפרי-מגדים (א"א ס"ק ד) שהשוכר מגוי, הגם שאינו צריך לקלוף אמה, חייב לשייר אמה כאשר מסייד מחדש את הדירה.

לעומת זאת בשו"ת משנה-הלכות (ח"ה סי' עא) פסק שהדין חל גם על בית שאינו דר בו. וכ"כ הרש"ז גרוסמן ('קובץ על יד' חי"ג) בשם הג"ר נסים קרליץ שליט"א. וכ"כ הרה"ג אליעזר מלמד שליט"א (פניני הלכה א, 233).

כיון שדין זה הוא מתקנת חכמים נראה שלמעשה ניתן להקל (כדברי הרדב"ז בשו"ת ח"ב סי' תרמ, הגור-אריה-יהודא או"ח סי' ל"ג והאגרות-משה שם, לגבי מחלוקות בתקנה זו). בשו"ת דבר-יהושע (ח"ב סי' עג) כתב שניתן להקל במקום שיש ספק כיון שבכל דיני אבלות הכלל הוא שהלכה כדברי המיקל (מו"ק יח, א). אולם בשו"ת מגדל-השן (סי' סא) חו"כ האם יש להקל בכל הנוגע לתקנה זו, והביא ראיה מהברייתא הראשונה שיש להחמיר, שהרי אף ש"לקח חצר מסוידת... הרי זו בחזקתה", בכל זאת אם "נפלה אינו חוזר ובונה אותה", ומשמע שזהו ספק, ויש להחמיר בו⁴. לדבריו, הסברה היא שכאן החומרא היא קולא, שכן הקשר שלנו למקדש והעצב על חורבנו גורמים ליהודי שהקלה עליו בנושא זה היא חומרא עבורו.

אמנם למרות שנראה שהדין הוא שניתן להקל, כתב לי הג"ר דב ליאור שליט"א, רבה של קרית-ארבע, "ניתן ללכת לקולא, אם כי נראה שמשום מראית עין יש מקום לנהוג בחסידות, שמי שקונה מקבלן בכל זאת יקלוף אמה על אמה". גם הרב שלמה אבינר שליט"א כתב לי שלפי הדין ניתן להקל בזה.

2. חיוב השוכר

פסק בפרי-מגדים (א"א ס"ק ד) שהשוכר מגוי חייב לשייר אמה כשהוא מסייד את הדירה⁵.

לעומת זאת הגר"מ פיינשטיין (שם) שב ודייק מהמילה "ביתו", שהחיוב חל רק על דירה שבבעלותו. ואף שחייבו חכמים את השוכר במזוזה (בבא מציעא קא, ב), למרות שמן התורה הוא פטור, אין הנידונים דומים, כיון שחיוב מזוזה הוא מדאורייתא, וחובת שיור האמה היא מדרבנן והקלו בה. הרב ישראל פסח פיינהנדלר שליט"א (שו"ת אבני-ישפה ח"א סי' קטז) הקשה עליו, שהרי מכל מקום חייבו שוכר במזוזה ובמעקה מדרבנן ואין סברה לומר שבשיור אמה הדין יהיה שונה. אבל נראה שיש לחלק בין מצוות המזוזה והמעקה לבין החיוב לציין

4. פירושו ל"הרי זו בחזקתה" הוא שלא כתוספות שם, שפירשו שהחצר היא בחזקתה משום שנבנתה קודם החורבן, ועכשיו שנפלה מוטל עליו מעיקר הדין לעשות זכר, ולא מכוח ספק. וכן פסקו הב"ח, המג"א ועוד (מובאים להלן בפרק ב).

5. דבריו הובאו בשערי-תשובה (סי"ק ג). וכן פסקו בעל משנה-הלכות (ח"ה סי' עא; ח"ה סי' תסה); הגר"מ אליהו זצ"ל (מאמר-מרדכי, מועדים, פ"ל); ספר אשרי האיש (ח"ג עמ' תצד) בשם הגר"ש אלישיב; הגר"א נבנצל (ירושלים-במועדיה עמ' רלה); ושו"ת דברי-פנחס (סי' מא) לרב פינחס אברהם מיערס. וכן כתב לי הרב אליהו שלזינגר. נעיר, שבשו"ת מגדל השן (סי' סא) מסתפק האם שוכר פטור.

זכר לחורבן, שזה האחרון תלוי בשמחה שיש למעט בה, ושמחה זו היא דווקא נחלת הקונה בית, ולא של השוכר.

כך משמע גם מלשון ברייתא א "לקח חצר" - משמע דווקא הקונה, ולא השוכר. ובמעשה-נסים (ג, קי) דייק הרב נסים הכהן מהלשון "שאין בונים" (לשון הרמב"ם והשו"ע) שרק הבונה מחוייב לבנות באופן הזה, ולא השוכר.

כאמור (לעיל א/1) כיון שדין זה הוא מתקנת חכמים נראה שלמעשה מותר לשוכר לסייד את דירתו מבלי לשייר. וכן כתבו לי הגר"ד ליאור והגר"ר מאיר מאזוז שליט"א. והמחמיר כדעת כמה מגדולי הפוסקים, תבוא עליו ברכה. אכן, כתב בשו"ת אבני-ישפה (שם) שאם בעל הבית אינו מרשה לשוכר לקלף את הסיד, שוב אין הוא רשאי לעשות כך, כשם שבקריעה על המת אין לקרוע בבגד שחברו השאיל לו, בלי רשותו (שו"ע יו"ד שמ, לד);⁶ יתרה מזו – אם בגין הקילוף ייאלץ השוכר לסייד את הבית בעת עזיבת הדירה, ויש בכך הפסד מרובה, ניתן לסמוך על הרדב"ז (להלן פרק ב) שמכיון שלא עשה איסור בעצמו, לא חייבוהו. וסיים בשו"ת הנ"ל שהסכים עמו הגרי"ש אלישיב.

ב. בית שסוייד באיסור

הברייתא נקטה שאם לקח חצר, הרי היא בחזקתה. תוס' ביארו שנבנתה קודם החורבן, והריטב"א הוסיף שכך הדין גם אם נבנתה ע"י גוי. מכאן דייק הב"ח, שאם היו חייבים לשייר אמה ובאיסור לא שיירו, חייב הקונה לקלף אמה. כך פסק במגן-אברהם (ס"ק ד) הובא בבאר-היטב (ס"ק ג) במשנה-ברורה (ס"ק ד) ובכה"ח (ס"ק יב). וכן נקטו החזון-איש (הובא בספר ארחות-רבנו ב, עמ' קמז), הגר"מ אליהו (מאמר-מרדכי, מועדים פ"ל) והגר"א נבנצל (במכתבו אלי). לפי המגן-אברהם הטעם שהקונה בית הרי הוא בחזקתו, שאנו תולים שהמוכר היהודי רכש את הבית מגוי והסיד נעשה בהיתר. ספק אם הנחה זו קיימת בימינו, כאשר דין שיור אמה על אמה אינו ידוע לרבים, כפי שיובא להלן (פרק ג).

לפי תוספות איבר"א המובא בחידושי הריטב"א, על אף שעקרונית בית שנבנה באיסור יש לקלף בו את האמה, מכל מקום בספק תולים שמא עירב המוכר חול בסיד, שזה דבר הפוטרו מלשייר אמה (עי' להלן ג/1).

הרדב"ז (שו"ת ח"ב סי' תרמ) פירש ע"פ לשון הרמב"ם שהברייתא שסתמה דבריה עוסקת גם בחצר שנבנתה באיסור, ואעפ"כ הקלו חכמים לקיימה כפי שהיא, כיון שהקונה לא עשה איסור בעצמו. לדעת הגר"מ פיינשטיין (אגרות-משה או"ח ח"ג סוף סי' פו) הרדב"ז אינו חולק על המגן-אברהם, בעוד

6. וכ"כ הגרי"א נבנצל (שם).

שהמהרש"ם (דעת-תורה תקס"א) הבין שנחלקו ביניהם (ונשאר בצ"ע אם לפסוק כרדב"ז)⁷. המעיין בדברי הרדב"ז ימצא שכתב במפורש בתוך דבריו, שאע"פ שנבנתה באיסור, פטור, דלא כמג"א⁸.

כאמור לעיל (א/2) הרב נסים הכהן (מעשה-נסים ג, קי) דייק כבר מתחילת דברי הרמב"ם והשו"ע, שרק הבונה עצמו חייב, וממילא גם אם מישהו בנה באיסור שוב אין הקונה חייב לקיים את המצוה במקומו.

גם בהלכה זו כתב לי הגר"ד ליאור שליט"א שיש מקום להקל, כמו שסיימנו בפרק הקודם. ובפרט שדומה שלא נהגו לקלף בית שכבר סויד, וכך אמרו לי מו"ר הג"ר יהושע בן-מאיר שליט"א, ראש ישיבת "שבות ישראל", והג"ר אברהם כלאב שליט"א⁹. עם זאת יש מקום לחוש לפוסקים שהתקבלו בתפוצות ישראל כמגן-אברהם ומשנה-ברורה¹⁰.

ג. שיטות סיוד שונות

1. עירוב חול בסיד וצבע שאינו לבן

בשתי הברייטות האחרונות הובאו שני היתרים לאיסור סיוד הבית. לפי הברייטא השניה "אם עירב בו [בסיד] חול או תבן מותר", ופירש רשב"ם: "מכהה לבנונו"¹¹. ולפי רבי יהודה, רק אם עירב בו תבן - מותר. לפי הברייטא השלישית מותר לסייד אם משייר חלק שאינו מסויד. הראשונים (יד-רמה אות רצא; ריטב"א; ר"ן בסוף מס' תענית; נמוקי-יוסף; והמאירי¹²) פירשו שאלו הם שני סייגים שונים, ושניהם להלכה.

יש ראשונים (הרי"ף בסוף תענית; הרמב"ם הל' תעניות ה"ב; הרא"ש תענית פ"ד ס"ו לו; הסמ"ג חלק עשה דרבנן סעיף ג והסמ"ק מצוה צו) שהביאו להלכה רק את הברייטא השלישית. עם זאת פירשו הרי"ן והנמוקי-יוסף (שם) שגם מברייטא זו משמע שאם לא סד כרגיל (כגון שעירב בסיד חול או תבן) אינו צריך לשייר אמה¹³. כך ביאר גם הבית-יוסף בדעת הרמב"ם¹⁴.

⁷ וכך הבינו גם בשו"ת אבני-ישפה (שם), בילקוט-יוסף (שובע-שמחות ח"א) ובספר הבית (פרק י"ט הע' כא).
⁸ תמה הרב יוסף מולכו בשלחן-גבוה (סי' תקס) על המג"א והמחמירים לקלף אמה, מנין הוציאו זאת, שהרי משמע מסתימת הברייטא והשו"ע שבכל אופן הקלו. וסיים "וצל"ע". סיוע לדבריו, מכך שהב"י לא הזכיר כלל את התוס' והריטב"א. על כן תמה, מנין להם לפרש כן בדעת הרמב"ם והשו"ע שסתמו.

⁹ לולא שנהגו להקל בזה, אין הדבר פשוט להקל כנגד המ"ב, משום שיש הסוברים שהתקבלו פסקיו, עיי' "גן נעול" לרב שלמה אבינר עמ' 92.

¹⁰ גם בשו"ת דברי-דוד (או"ח, לד) לרב דוד טהרני שליט"א, נקט שפטור אלא שטוב להחמיר.
¹¹ מסתבר שמדובר בכמות קטנה של חול, וכמו שכתב הריטב"א בשם תוס' איבר"א: "עירב בו חול קצת", וגם הריטב"א עצמו כתב: "כל היכא דאיכא שום תערובת חול, מותר". נראה שבעיני כמות כזו שגורמת ולו במעט להכחייה של הצבע הלבן.

¹² המאירי כותב דבר זה בשם "יש מפרשים" מבלי להביא דעה חולקת.
¹³ יש שגרסו ברי"ן "צריך לשייר" (הב"ח ונשמת-אדם קלז, א). המילה "אינו" סגורה ברי"ן שלפנינו בסוגריים מרובעים, ובמעשה-רקח ובמאמר-מרדכי כתבו שאכן יש להוסיפה. בבירור-הלכה לרב יחיאל אברהם זילבר (סי' תקס) כתב

כך פסקו להקל שלחן-גבוה, ערוך-השולחן, כף-החיים (ס"ק ד), חזון-עובדיה לגר"ע יוסף שליט"א (ד' תעניות עמ' תל) ושו"ת משנה-הלכות (ה, עא).

אולם לדעת הב"ח (ד"ה ולפיכך) מה שנאמר בברייתא ב שעל-ידי עירוב חול מותר, הוא בתנאי שישיר אמה על אמה¹⁵. דברי הב"ח צע"ג לעניות דעתי, שאם כן אין משמעות לעירוב חול שנאמר בברייתא השניה ("אם עירב... מותר"), שהרי עדיין אסור כל עוד לא שיר אמה על אמה, ואילו המשיר אמה על אמה אינו צריך לערב חול. בכל זאת המשנה-ברורה (ס"ק ב) הביא את דעת הב"ח בראשונה, אף שכתב שיש מקילים שעירוב חול בסיד מתיר¹⁶.

בנשמת-אדם (הביאו במשנה-ברורה ס"ק ב) תמה על מנהג העולם שלא לשייר, שהרי בשכבה הסופית של הסיד אין מערבים חול¹⁷. והציע שדווקא סיד לבן ביותר נאסר, והסיד שבו משתמשים בימינו אינו לבן ביותר כבימיהם. הוא אינו מקבל הצעה זו.

אמנם לענין צבעים אחרים, סובר הגר"ד ליאור שליט"א (במכתבו אלי) שחז"ל גזרו על השלמת צביעת הבית בצבע לבן כיון שבית המקדש עצמו היה צבעו לבן, כפי שמוזכר במשנה (נגעים א,א): "מראות נגעים שנים שהן ארבעה, בהרת עזה כשלג, שניה לה כסיד ההיכל". ולפי הגמ' ב"ב ד,א כך היה בניינו של הורדוס, מצופה במרמרא, שאותו פירש רש"י שם: "שיש לבן", וכן "אפיק שפא ועייל שפה כי היכי דנקביל סידא". ועל-כן הסיק, "מי שסייד את ביתו בצבע בז' או כחול וכדומה – אינו צריך לשייר כלל"¹⁸.

גם הגרי"ש אלישיב שליט"א נוטה לומר כך (מובא בשו"ת אבני-ישפה הנ"ל) אך אינו מיקל הלכה למעשה.

אולם, בשו"ת התעוררות-תשובה (ח"א סי' קסד) כתב שגם בצבעים אחרים יש לשייר אמה, מפני שלא גזרו בצבע לבן בדווקא. לענ"ד מסתבר כדבריו, ועוד

שמסתבר כך, דאלי"כ חולק בעל נמוקי-יוסף על רבו הר"ן. עוד כתב, שבכת"י של הר"ן על מס' תענית (בריטיש מוזיאום) כתוב: "אינו צריך".

14. וצ"ע על מה שכתב בילקוט-יוסף (שם) שמכך שלא הוזכר היתר חול בשו"ע, משמע קצת שהוא מחמיר בזה - והרי בב"י ביאר שגם המשמיט הלכה זו (כגון הרמב"ם) אינו חולק עליה.

15. ומש"כ המהרש"א (בחידושי אגדות) שהברייתות חולקות ביניהן, מעיון בדבריו מתבארת כוונתו שהברייתא הראשונה החמירה שלא לסייד כלל וחולקת בכך עם הברייתא השלישית שהתירה לסייד ולשייר דבר מועט. ואין מחלוקת בין ברייתא ב ו-ג.

16. ונראה שאף המ"ב יודה שמעיקר הדין מותר, שהרי זו מחלוקת בתקנת חכמים, ואזלינן לקולא. ומסתבר שרק מפני הגירסה של הב"ח בר"ן, הביאו המ"ב, שהרי שיטת הב"ח עצמה קשה ביותר, כאמור. יתכן שאילו ראה המ"ב את הכת"י של הר"ן (בהערה לעיל), לא היה מביא את הב"ח שחולק.

17. בשו"ת משנה-הלכות (ה, עא) כתב שאין חיוב בימינו, משום שמעריבים חול. ובילקוט-יוסף מובא בשם הגר"ע יוסף שליט"א שמסתפק אם מערבים כיום חול (ולכן ניתן להקל אך טוב להחמיר). אולם נמסר לי ע"י כימאי מחברת "טמבור" ויבואן מחברת "יעקובי" שאין חול בצבע המקובל כיום. וגם הצפעים אינם מוסיפים חול בשעת הצביעה.

18. דברי הברייתא ש"אין מכיירין ואין מפיחין" אינם סותרים את ההנחה שהאיסור הוא דווקא בצבע לבן, כיון שבברייתא מדובר על צורות צבעוניות, כפי שפירש הרשב"ם, ובהם יש פאר וגדולה ומשום כך נאסרו, ואילו אנו עוסקים בצביעה בצבע אחיד. כך מחלק בשו"ת התעוררות-תשובה המובא בסמוך. אמנם לדעתו יש לשייר מכיוון שחז"ל לא גזרו דווקא על צבע לבן.

שהחידוש שמציע הרב ליאור לא הוזכר בקדמונים. יתרה מזו כתב לי מו"ר הג"ר יהושע בן-מאיר שליט"א, שקיר צבוע נכלל בכיור (עי' להלן פרק ח) שודאי חייב בשיור אמה. וכן כתב לי הג"ר יעקב אפשטיין שליט"א, בעל שו"ת חבל נחלתו. מכל האמור עולה, שתקנת חז"ל תקפה גם בצביעה הנהוגה כיום, ועל כן יש לשייר אמה¹⁹. אמנם כבר הבאנו שבמקרים רבים אין חיוב: קבלן שמוכר דירות, אדם שמוכר את ביתו ומסיידו אחרי שעזב את הדירה, משכיר דירה, שוכר והקונה דירה מסויידת. אמר לי רה"י הג"ר יעקב שפירא שליט"א שאצל אביו מרן הגר"א שפירא זצ"ל לא היה שיור אמה, ואינו יודע הטעם ואם זה קשור לכך שהוא גר בדמי-מפתח; אצל מו"ר הגרצ"ה זצ"ל היה וכן אצל הרב הנזיר זצ"ל. נעיר, שקשה ללמוד מכך מבלי לברר היטב את המציאות שהיתה אצלם, בגלל אותם מקרים שצוינו שבהם אין חיוב.

2. צבע שאינו מכיל סיד

הברייתות שצוטטו בתחילת המאמר עוסקות בסיד בסייד. הצבעים שבהם משתמשים בימינו (צבע אקרילי כגון סופרקריל, פוליסיד וכד') אינם מכילים סיד (כפי שנמסר לי ע"י כימאי מחברת "טמבור" ויבואן מחברת "יעקובי"). לכאורה, אם כך לא נכללו הצבעים שבימינו בתקנת חז"ל המחייבת את אי השלמת הצביעה של הבית והשארית אמה על אמה בלתי צבועים. אולם מסתבר שתקנת חז"ל לא היתה ב"סיד" דווקא, אלא הוא הדין לכל צבע לבן. הגר"ד ליאור שליט"א, במכתבו אלי, דימה את הדבר לתכלת הנצרכת לציצית ולבגדי כהונה, שחז"ל ביארו שמקורו של הצבע בחלזון, אבל בעל תפארת-ישראל (קופת רוכלים פ"ג) כתב, שאין צריך חלזון דווקא, אלא די בדמיון בלבד²⁰.

ד. באיזו שכבה יש לשייר את האמה?

קיר של בית הנבנה בימינו בנוי מבולוקים (או לבנים) שעל גביו מטייחים בטיח כהה, מעליו טיח בהיר יותר (המורכב מסיד וחול) ומעליו צבע, שלעיתים הינו לבן, ולעיתים צבעים אחרים. כשנדרש אדם לשייר אמה על אמה או לקלף את הסיד, עד איזו שכבה נדרש הוא להגיע? האם הוא חייב שהבולוקים יראו?

¹⁹ בשו"ת שאילת-שלמה כתב ג"כ שראוי לשייר אמה כעיקר הדין, במקום לסמוך על כל לימודי הזכות על המקילים בזה.

אגב נעיר, שכתב הגר"א נבנצל שליט"א (ירושלים במועדיה, עמ' רלה) שגם קראוון מסוייד חייב בשיור.

²⁰ ואף שיש חולקים לענין תכלת, בנידו"ד זו סברה ברורה.

נאמר בברייתא: "סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בו". משמע מכך שרק בשכבת הסיד יש לשייר, ואין צורך להגיע עד הלבנים. וכן כתב בכף-החיים (ס"ק יא) בשם רבי חיים פלאג'י: "ומראה הלבנים ניכר מטיט". משמע שדי להגיע עד לשכבת הטיח ובתנאי שדרכו ייראו קוי המיתאר של הבלוקים²¹. ובימינו שמעורב חול בטיח הבהיר, הדבר תלוי במחלוקת (לעיל ג/1): לרוב הפוסקים, עירוב חול פוטר מלשייר אמה, ודי לשייר בשכבה העליונה כך שיתגלה הטיח הבהיר שאיננו לבן ביותר²². ולדעת הב"ח יש להגיע לשכבת הטיח הכהה.

ה. מקום השייר

בגמרא אמר רב חסדא שאת האמה יש לשייר "כנגד הפתח". באיזו מידה הדבר מעכב?

הטור השמיט פרט זה, אך הבית-יוסף והפרישה כתבו שאגב שיטפא דלישנא נשמט הדבר, וכן נראה שהרי אביו הרא"ש (תענית פ"ד סי' לו) כתב שיעשה כנגד הפתח, וכן הוא בקיצור פסקי הרא"ש שם, שכתבו ככל הנראה בעל הטור. אמנם הב"ח מחדש שהטור הבין שיש בכך מחלוקת בין רב יוסף, שענה על השאלה "וכמה" בתשובה שצריך "אמה על אמה", לבין רב חסדא שהוסיף: "כנגד הפתח", ואם כן, לרב יוסף אין צריך שאמה על אמה תהיה כנגד הפתח. וכך פסק הרב שלמה קלוגר (מובא בשו"ת משכנות הרועים סי' יח).

אמנם השו"ע פסק כרמב"ם, ששייר כנגד הפתח. בפרי-מגדים הסתפק אם "כנגד הפתח" משמעו מול הפתח או סמוך לפתח. במשנה-ברורה (ס"ק ג) הכריע שצריך להיות נוכח הפתח, כדי שיראנו מיד כל הנכנס²³.

לפי גור-אריה-יהודא (לרב אריה יהודא ליב תאומים, או"ח סי' לג), והביאו מהרש"ם (דעת תורה תקס"א), אם מניח מעט יותר מאמה על אמה יכול להניחו אף במקום אחר בבית, שהרי כתב הרשב"ם (ב"ב נג"ב) לגבי המחזיק בנכסי הגר, שאם סייד כנגד הפתח אמה נחשב כחזקה, "אבל במקום אחר, טפי מאמה בעי". ובנוגע להשוואה שבין סוגיה זו לנידון דידן כתב ביד-רמ"ה (אות רכו בענין אחר): "מדמשו שיעורי להדדי, בין בדוכתא, בין בשיעורא, ש"מ חד דינא נינהו". וכן כתבו בשו"ת משכנות הרועים (סי' יח), בשדי-חמד ובספר באר-שרים (ח"ה סי' ו) לרב אברהם יפה שלזינגר שליט"א.

²¹ וכן כתב הגר"א נבנצל שליט"א (ירושלים במועדיה, עמ' רלג): "די בכך שיקלף את הסיד". וכ"כ בילקוט-יוסף: "... שיהיה בו רק טיח, בלא סיד, ואמנם אין צריך להמנע גם מטיח".

²² בספר ארחות-רבנו (ח"ב עמ' קמו) מובא שהגר"י קניבסקי זצ"ל נהג לשייר רק בשכבה העליונה. וכן כתבו הפניני הלכה (א 235) והרב יואל שוורץ שליט"א (אבלות החורבן עמ' 73).

²³ שיעור אמה על אמה הוא בדווקא, ולא שיעור זה כשאחת מצלעותיו פחותה מאמה (פמ"ג משב"ז ריש סי' תקס).

לדעת המהר"ל מפראג (נצח-ישראל פכ"ג) אם לא הניח כנגד הפתח, אלא במקום אחר, "הרי בטל אותו מקצת אצל השאר" (- שאר קירות הבית, שאינו ניכר). וכך פסק בעל ערוך-השולחן (סעיף ה) שאם לא עשה כנגד הפתח, "אינו כלום". מסתבר שלדבריהם אם אינו יכול להשאיר מול הפתח אינו צריך להשאיר בשום מקום אחר.

למעשה נראה שניתן להקל בשעת הצורך כדברי הגור-אריה-יהודה, שיש לדבריו ביסוס בראשונים. אמנם לכתחילה יש לשייר ממול הפתח, שכך היא דעת השו"ע²⁴. וכן הורו הגר"ד ליאור (באתר האינטרנט 'שיבה') והגרי"ש אלישיב שליט"א (בספר אשרי-האיש ח"ג עמ' תצד).

ו. הסתרת האמה

דבר תמוה הוא שירצה אדם להסתיר את האמה המשיורת כזכר לחורבן. נדמה שמכל התקנות שהן זכר לחורבן, מקיימים רק את שיר האמה (מלבד שבירת הכוס בחופה, שאינה דבר יומיומי). אם גם האמה על אמה תוסתר, לא יישאר שום זכר. מכל מקום נדון בדבר, בשביל מקרים שיש צורך בכך.

כאמור, במשנה-ברורה פירש שיש לשייר דווקא כנגד הפתח "כדי שיראה מיד שיכנס". וכן בספר ירושלים-במועדיה (עמ' רלד) מובא בשם הגר"א נבנצל שליט"א במענה לשאלה אם התקנה היתה רק שלא לסייד כל ביתו, ולפי זה מותר לשים ריהוט שיכסה את האמה, או שתיקנו ש"יראה חלק שאינו מסוייד – שאין להסתיר את המקום באמצעות רהיט, ושכן משמע מהמ"ב הנ"ל. והרב יחיאל אברהם זילבר (בירור-הלכה סי' תקס) כתב שאסור לכסותו בתמונה. ואילו בספר הבית (פי"ט הערה ז) מובא בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א שניתן להסתיר את האמה המשוירת באמצעות רהיט אלא שאין להניח בכוונה תחילה את האמה במקום שיהיה מוסתר²⁵.

נראה שיסוד המחלוקת הוא עד כמה קירבו חכמים בין טעם התקנה, שיהיה זכר תמידי לחורבן (טעם זה אינו מתקיים כאשר מסתיר), ובין הגדר המעשי שלה, שהוא השארת אמה על אמה בקיר בלתי מסויידים (דבר הקיים גם כאשר מסתיר).

ומכיוון שזו מחלוקת בדרבנן, נראה שמותר לשים דבר שאינו קבוע, ורק אם יש הכרח בדבר.

²⁴ עיי' ב"י (חוי"מ ערה, יג) שלמד שהרמב"ם (זכיה ב, ג) חולק על הרשב"ם, והביא בשו"ע (שם) את לשון הרמב"ם. דלא כמ"מ והסמ"ע (שם). גור-אריה-יהודה הנ"ל כתב שהלכה כרשב"ם משום שפסק כמותו הסמ"ע, ובפרט שבמילתא דרבנן אזלינן כמיקל.

²⁵ כעין-זה מובא בספר ארחות-רבנו (ח"ב עמ' קמז) בשם הגר"י קנייבסקי: "מסתבר שאפשר לשים ארון (לא מחובר) או ארון ספרים בקיר שבו האמה על אמה, אעפ"י שמסתיר את האמה, משום שהדין שהחדר צריך שיהיה לו אמה על אמה, ולא איכפת לך שמטלטלים יסתירו אותה".

יש שבכוונה תחילה הבליטו את מקום השיור, על ידי קביעת מסגרת מסביב והבלטת קווי המיתאר של הבלוקים או הלבנים. לכאורה אין כל פסול בדבר, ואולי אדרבה בכך מסבים עוד יותר את תשומת לבו של הנכנס לצורך להתאבל על החורבן. אולם אין לקשט את מקום השיור מפני שבכך הוא הופך לפריט אומנותי (שו"ת אבני-ישפה, שם)²⁶.

ז. זמן השיור

לשון הברייתא היא: "סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בו דבר מועט". משמע שהשיור צריך להיעשות בזמן הבנייה והסידוד. ניתן להסביר שהחיוב הוא רק בעת הסידוד הראשון בשעת קניית בית, שחז"ל חייבו למעט בשמחה בעת שיש שמחה מרובה, כמו שתיקנו להניח אפר בראשו של חתן (כמובא בגמ' ב"ב ס, ב באותה סוגיה) וכמנהג לשבור כוס מתחת לחופה (על בסיס המובא בגמ' ברכות ל, ב). אבל לאחר שבוצע הדבר ועברה ההתרגשות והשמחה הראשוניים של הסידוד והבנייה, שוב ניתן לכסות את המקום ששיירו ללא סיד. מו"ר הג"ר אברהם שפירא זצ"ל (שיעורי מרן הגר"א שפירא, גיטין, עמ' רפב והלאה) הוכיח זאת בדעת הרי"ף, שפיצל את דיני החורבן לשני מקומות שונים, וכרך ביחד את ההלכות של הנחת אפר בראש חתן, שיור דבר מועט מצרכי הסעודה ושיור האמה. וסיים שאולי ניתן ללמד זכות על המקילים שלא לשייר אמה על אמה בשעה שמסיידים מחדש את ביתם, שהרי אין שמחה יתירה אלא בשעת בניית בית או קנייתו.

אולם לפי הפרי-מגדים ורוב הפוסקים (כמובא לעיל א/2) לא בשעת בנייה בלבד יש חיוב לשייר, אלא כל הבא לסייד את ביתו, חייב לשייר.

ח. ציורי קיר

הלכה נוספת נאמרה בברייתא הראשונה: "אין מסיידין, ואין מכיירין ואין מפייחין בזמן הזה", ולפי פירוש הרשב"ם מדובר על צורות בסיד ועל צורות צבעוניות על הקיר. על פי זה פסק הרמב"ם (הל' תעניות ה, יב): "אין בונין לעולם בנין מסוייד ומכוייר כבנין המלכים". ומלשונו ("לעולם") דייק בבית-יוסף שאין היתר לצייר אפילו אם ישייר אמה על אמה.

²⁶ לפי המגן-אברהם (ס"ק ג) והמשנה-ברורה (ס"ק ג) אין לצבוע את מקום האמה בשחור. ויש שהקלו בכך (אליה-רבה ס"ק ד בשם האגודה, וערוך-השולחן סעיף ה). בחזון-עובדיה דחה שכוונת האגודה לשחרורית הכותל עצמו אך לא שיצבע בשחור. ובשער-הציון (ס"ק ח) הסיק שאין למחות באלה המקילים אם מוסיפים לכתוב על הצבע השחור "זכר לחורבן". ביאור נאה לדעת האוסרים מובא בספר איש ימינך (עמ' 385) בשם הרב אלימלך בר-שאו.

אולם בבית-יוסף הקשה שיש סתירה בדברי הרמב"ם, שכאן כתב שאסור לסייד אפילו אם משייר אמה, ואילו בהמשך כתב שמותר לסייד אם משייר אמה? בבית-יוסף מובאים שלושה תירוצים לקושיה זו:

- (א) "מסוייד" הוא כינוי לציור.
- (ב) כוונת הרמב"ם שאין לסייד אם מצייר על הסיד, אך סיווד עצמו מותר.

(ג) יש סיווד שאסור גם בלי שמצייר מעליו, והוא כאשר אין טיט מתחת לסיד, אלא הצביעה כולה נעשית מסיד בלבד. הטעם שאסרו דבר זה, מפני שזו דרך המלכים, ואילו אדם רגיל שם טיט ומעליו סיד.

הנפק"מ בין התירוצים היא, שלפי תירוצים א' וב' מותר לסייד בלי טיט מתחת, אם משייר אמה, ולפי ג' אסור.

בעל מחצית-השקל מביא נפק"מ נוספת: לפי א' וב', שהקלו בכל סיד, האיסור לצייר קיים אפילו כשיש טיט מתחת לסיד. ולפי ג' שהחמיר בסיד לבן, מותר. נראה שכוונתו כך היא: הברייתא מנתה ג' דברים שאסורים (סיווד, כיור ופיוח) במשפט אחד, ומשמע שגדר האיסור שווה בכולם. לפי תירוצ ג' - רק סיד לבדו אסור, אבל בתוספת טיט מתחתיו מותר. ואם כן, הוא הדין לכיור ולפיוח - אם יש טיט מתחתם הדבר מותר. אבל לפי תירוצים א' וב' הטיט אינו מהווה גורם להיתר, ולכן ציור נאסר לעולם.

בשו"ע נקט המחבר כדרכו את לשון הרמב"ם, מבלי לפרט איזה מהתירוצים שהביא בבית-יוסף הוא הנכון. המג"א (ס"ק א) מביא את תירוצים א' וג', וגם הוא אינו מכריע. בעל מחצית-השקל (תקס, א) והביאו בבאור-הלכה (תקנא, ב ד"ה או) מוכיח שהשו"ע הכריע כתירוצ ג', שהרי פסק (או"ח תקנא, ב) שמראש-חודש אב אין עושים בתים מצויירים, ומשמע שבשאר ימות השנה מותר לעשותם. אבל בשו"ת התעוררות-תשובה (ח"א סי' קסד) חולק על ראייתו וסובר שמסתימת השו"ע משמע שנקט ככל תירוציו שבב"י ולחומרא.

דעת היד-רמ"ה (סי' רצא) והטור היא שהברייתא הקובעת שמשיר דבר מועט מוסבת גם על "אין מסיידים ואין מכיירים ואין מפייחין", ודברים אלו מותרים כשמשיר אמה. לפי הרמ"א בדרכי-משה כך הוא המנהג, והביאוהו המגן-אברהם (ס"ק א), הפרי-מגדים (משב"ז ס"ק א) והמשנה-ברורה (ס"ק א). לדברי כף-החיים (ס"ק ט), המדובר פה הוא גם בחיפוי הקירות בטפטים, והאוסר כיור ופיוח גם אם משייר אמה, יאסור גם את אלו.

ובכל זאת גם הפוסקים כמחבר בשו"ע יכולים להקל בכך, על-פי דברי הילקוט-יוסף (שובע שמחות ח"א) בשם כף-החיים (ס"ק ג) שגם עדות הספרדים נהגו כטור. ועוד שדיוקו של מחה"ש מדברי השו"ע מסתבר מאוד.

ט. סיכום

- א. חכמים חייבו לשייר בקירות הבית אמה על אמה בלתי מסויידים זכר לחורבן.
- ב. החיוב הוא אך ורק על בעל הבית בעת שהוא מסייד את הבית שבו הוא דר. אין הוא חל על הקבלן המסייד את הבית שהוא עומד למכור; ולא על הקונה בית מסוייד (אולם אם מסייד מחדש עליו לשייר); לא על השוכר; וגם לא על המשכיר בית שהוא עצמו אינו גר בו.
- ג. ובכל זאת המחמיר בכל אלו המקרים לקלף אמה על אמה בבית, תבוא עליו ברכה. אבל לגבי הקבלן והשוכר - הדבר צריך להיעשות לאחר רשות מבעל הבית.
- ד. בספיקות המתעוררים בדין זה ניתן להקל, כיון שזוהי תקנת חכמים וחל כאן הכלל: במחלוקת בדברי חכמים הלך אחרי המיקל. ועוד שזו הלכה בהלכות אבל, ובהלכות אבלות הולכים אחרי המיקל.
- ה. ניתן להקל בסייד שמעורב בחול, אולם בימינו אין מערבים חול בצבע ואין להקל. ואמנם, יש שלימדו זכות על המקילים, אך מעיקר הדין יש לשייר אמה על אמה.
- ו. גם בצבע שאינו לבן יש לשייר אמה. ויש מי שמיקל בכך, שכן הקפידו חכמים דווקא על הצבע הלבן שהיה צבעו של המקדש.
- ז. בשיור האמה אין צורך שיתגלו הבלוקים או הלבנים, גם אין צורך שיתגלה הטיח הכהה שעל גביהם. די שיתגלה הטיח הבהיר המרוח על גבי הטיח הכהה. ויש מי שמחמיר שיראו את הטיח הכהה.
- ח. לכתחילה יש לשייר את האמה מול הפתח ואם לא ניתן לשייר בסמוך לו. אך כאשר יש צורך, ישייר במקום בולט אחר בבית, אבל שם עליו לשייר מעט יותר מאשר אמה על אמה.
- ט. בשיור צריך שאף אחת מצלעות המרובע לא תהיה קטנה מאמה.
- י. ניתן להסתיר את האמה המשווירת ע"י רהיט או וילון, רק אם יש צורך גדול בכך.
- יא. אף שיש הסוברים שאין לצייר על הקירות גם אם משייר אמה, מכל מקום נהגו בכך היתר מסיבות שונות (היסמכות על הדעה המקילה בזה; מציאותו של טיח מתחת לסיד).

"כל המתאבל על ירושלים – זוכה ורואה בשמחתה"
(בבא בתרא ס, ב)

כפי מה שמצטערין ומתאוננין על חסרון בית-המקדש,
כך זוכין למצוא איזה הארה מבית המקדש.
וזה רמז הפסוק 'נהפך לאבל מחולנו',
פירוש, כל מה שהיו משיגין אז על-ידי השמחה ומחולות,
זוכין עתה על-ידי נהאבלות על חורבן המקדש
(שפת-אמת על תהלים, ל')

**"הכח המחיה את נשמת ישראל, היא העריגה הנפלאה לבנין בית המקדש,
ולהחזרת כבודו בתכלית שלמותו האידיאלית המקווה, שרק צפיה זו
מרוממת את רוח כל הדורות כולם, לדעת שיש תכלית נשגבה לחייהם
והמשכם ההיסטורי. ובנקודה עליונה זו גנוז כל עז החיים של קישור האומה
לארץ ישראל"**
(שמונה קבצים קובץ א', תרמ"ח)